

Exit och protest i kommunal politik

av GULLAN GIDLUND OCH JANERIK GIDLUND

The article builds on a study in which the state of political competition on the local level is examined. They are looking for patterns concerning the two action options exit and voice in the behaviour of citizens. The starting-point of the article is that the occurrence of election truancy, transfers of power within municipalities, the voting for local parties and migratory movements are expressions of either exit or voice. The authors have found that an increasing-occurrence of election truancy co-varies with negative migratory rates and that an increase in the voting for local parties decreases the increase of election truancy. It is also shown in the article that expansive municipalities tend to have somewhat higher polls, a few more power transfers and less voting for local parties in local government elections than have stagnating municipalities.

Introduktion¹

Demokrati och konkurrens är ouplösligt förenade i det liberala samhället. Inom demokratins ram måste medborgarna ha möjlighet att fritt träffa viktiga politiska val och utkräva politiskt ansvar. Att expandera valmöjligheterna kan ses som liktydigt med att öka konkurrensen i det politiska systemet. Under 1990-talet har frågan om valdeltagandets ut-

veckling rönt ökande uppmärksamhet i Sverige, inte minst efter 1995 års närmast katastrofala val till Europaparlamentet och 1998 års allmänna val². Skillnaden i valdeltagande mellan riksdagsvalet 1994 och Europavalet blev hela minus 45,2%. Ett begränsat personvalsystem har införts och frågan om självständiga kommunalval har åter aktualiserats. Den traditionella infallsvinkeln

på demokratisk konkurrens gäller relationerna mellan aktörerna inom partisystemet. Hur många partier finns det, hur stora är de programmatiska skillnaderna? Hur bedrivs valkampanjerna? Ger valsystemet goda möjligheter för framgångsrika partier att få en stark parlamentarisk ställning och finns möjlighet för väljarna att påverka vilka kandidater som ska företräda dem i de politiska församlingarna? Svaren på sådana frågor kan emellertid inte längre till fullo teckna bilden av den demokratiska konkurrensen.

Individens flyttningar inom ett land brukar traditionellt ses som uttryck för privata bevekelsegrunder, det vill säga byte av arbete, utbildning eller som konsekvens av förändringar i familjesituationen – däremot inte som ett uttryck för systemkritik. En aspekt som enligt våra iakttagelser nu ökar raskt i betydelse är den geografiska eller territoriella konkurrensen. Överförd i valhandling handlar det om att *rösta med fötterna*. Val av parti och kandidater är en möjlighet till protest för väljarna inom ett visst system, att helt enkelt flytta från det aktuella politiska systemet och geografiskt röra sig till ett attraktivare system är uttryck för exit. Kunskapssamhället innebär en dramatiskt ökad rörlighet i förhållande till industrisamhället. För stater, regioner och kommuner kan flyttningsnettot ses som ett mått på framgång eller misslyckande i konkurrensen med omvärlden också för det svenska politiska systemet.

I Sverige har det under 1990-talet blossat upp en debatt om flyttningar och

om motiven för flyttningar. Det är framför allt flyttningarna av huvudkontoren för Astra, Merita-Nordbanken, Akzo-Nobel och ABB från Sverige som vållat stor uppmärksamhet. Dessa flyttningar placerade frågor om det svenska företagsklimatet, vilka politiska åtgärder som staten kan och bör vidta för att förbättra villkoren för näringslivet, högt upp på den politiska dagordningen. Debatten har också gällt frågan om konsekvenserna av att alltfler högt utbildade lämnar Sverige för jobb i andra länder. Samtidigt pågår inom Sverige under 1990-talet en migrationsprocess i nivå med 1960-talets flyttlassvåg, som inte rönt lika stor uppmärksamhet i den allmänna krisdebatten. Nu liksom då sker flyttningarna från glesbygd och mindre orter till större städer, högskoleorter och storstäder på grund av strukturförändringar. Denna gång har man emellertid från statligt håll uppvisat en ny attityd till flyttningsrörelserna och frånhänder sig i högre grad ansvaret för utvecklingen. Utvecklingspolitiken läggs i stället på lokala och regionala aktörer i form av så kallade tillväxtavtal, partnerskap och nya ansvarsområden för att ge möjlighet att söka bemästra den framtida utvecklingen för sina invånare. En ytterligare skillnad i förhållande till 1960-talet är EU-medlemskapet vilket visserligen tillför en regionalpolitisk ekonomisk potential, men som förutsätter subnationella initiativ och motprestationer.

Uppsatsen är explorativ till sin karaktär. Vi riktar sökarmen på den för svenska förhållanden relativt nymorna-de frågan om tillståndet i den politiska

konkurrensen på det lokala planet och då särskilt huruvida det går att spåra några intressanta mönster beträffande handlingsalternativen *exit* och *protest* i medborgarnas beteende under de senaste decennierna. Vi har i den empiriska undersökningen valt att främst studera följande aspekter av politisk konkurrens, nämligen: a) variationer i valdeltagande/valskolk b) maktskiften i kommuner c) röstande på lokala partier d) flyttningsrörelser. Det empiriska materialet ligger på aggregatnivå, vilket har betydelse för den statistiska analysen. Detta förhindrar dock inte att vissa mer individrelaterade diskussioner kommer att föras runt *exit* och *protest* i kommunal politik. Perioden 1979–1998 har valts med hänsyn till kommunindelningsreformerna. Dessa exit-protestvariabler är förvisso inte uttömmande. Det hade exempelvis varit intressant att få med utvecklingen av privata alternativ till den offentliga välfärdsservicen. Ambitionen var ursprungligen att kunna beakta betydelsen av personvalsreformen i 1998 års val som ytterligare ett protestmått. De statistiska uppgifterna om personvalet förelåg emellertid inte vid tidpunkten för skrivandet av uppsatsen.

Uppläggningsen är originell så tillvida att konkurrens hittills regelmässigt studerats i första hand som ett fenomen inom ett givet politiskt system och inte innefattat omvärldsrelationerna. Analysen är här inriktad på kommunal nivå och gäller främst välfärdspolitik samt utvecklingspolitik. 'Välfärd' är knutet till individens välbefinnande och en viktig politisk skiljelinje är vilken roll poli-

tiken skall spela för människors välfärd. Ett motiv för välfärdspolitik handlar om att göra omfördelningar av resurser över livscykeln och mellan olika grupper. Ett annat motiv är att distribuera kollektiv service som är av monopolkaraktär eller där marknaden inte kan förväntas tillgodose behoven. I den svenska välfärdspolitikerna spelar de subnationella aktörerna en avgörande roll eftersom det viktigaste gränssnittet mellan offentlig sektor och medborgare är just kommunerna och landstingen. Samtidigt ingår välfärdspolitikerna i ett framträdande nationellt projekt med klara utjämningsambitioner och det subnationella handlingsutrymmet varierar starkt både mellan olika sektorer och över tiden.

'Utveckling' används i regel om olika kollektiv – företag, regioner och nationer. Det är ett förändringsbegrepp vars aktuella kärna är hållbar ekonomisk tillväxt; alltså tillväxt inom långsiktiga ekologiska ramar. Det kan också användas i en vidare social och kulturell mening. Regionalisering handlar i hög grad om att staten ger ett ambitiösare utvecklingsuppdrag till de subnationella aktörerna och att regionerna omstruktureras för att hantera den nya uppgiften.

Att rösta med fötterna

Uttrycket *att rösta med fötterna* förknippas i hög grad med Charles M Tiebout (1956) och hans modell rörande konsument-väljare (*consumer-voters*). I hans ekonomiska modell får kommunalpo-

litiken karaktären av marknadsplats där innevånare erbjuds allehanda nyttigheter och service. En konsumentorienterad väljare flyttar till den kommun som bäst tillfredställer hennes/hans preferenser för offentliga nyttigheter. Ju större antal variationsrika kommuner, desto lättare får en medborgare att *rösta med fötterna* och söka uppfylla sina önskemål. Tiebouts arbete var banbrytande inte minst därför att han fäste uppmärksamheten på att de lokala offentliga utgifterna i det amerikanska samhället hade vuxit till betydande belopp och att de successivt ökat i förhållande till den federala nivån. Visserligen kan det vara komplicerat för en konsument-väljare att särskilja de olika politiska nivåernas ansvarsområden och servicutbud, men expansionen på lokal nivå innebar, enligt Tiebout, att det lokala offentliga utbudet och utgifterna måste bli viktiga komponenter i varje konsument-väljares kalkyl.

Begreppen exit och protest kan härledas till Hirschmans kända bok *Exit, Voice and Loyalty* från 1970; ett arbete som gav viktiga bidrag till ekonomiskt inspirerade analyser om strategier för politiskt beteende. Exit och protest beskrivs av Hirschman som grundelementen i ekonomi och politik. Traditionellt har exit-analysen knutits till den ekonomiska sfären medan politiken mera studerats utifrån protesten. En kund som inte är nöjd med en vara eller tjänst på marknaden kan göra sorti och välja en annan produkt eller tjänst som bättre passar preferenserna. Protest är, enligt Hirschman, den fundamentala politiska

handlingen, men är i jämförelse med exit ett betydligt vagare begrepp och innehåller en skala av uttryck, från svagt knot till våldsamt protest. Protest innebär dock, till skillnad från att fly (exit), försök att förändra förhållanden. Det kan vara genom att medverka till kollektiva aktioner eller genom andra politiska medel söka förbättra missförhållanden. Det mer ultimata handlingsalternativet exit blir ibland mindre sannolikt att använda på grund av lojalitet. Det kan vara lojalitet mot en organisation som man tillhört länge, en bygd som man är född och uppvuxen i – som gör att man är kvar trots betydande missnöje med hur organisationen fungerar eller hur den kommunala politiken utvecklats. Lojalitet handlar om att stanna kvar trots att situationen är otillfredställande, ofta med vissa förhoppningar att saker och ting kan bli bättre. Inte sällan är också sannolikheten för att det finns tillgängliga alternativ låg; ett förhållande som utgör vitala restriktioner för att exit ska kunna användas.

Försök att utveckla och testa Hirschmans modell visar att det råder ett komplicerat förhållande mellan exit, protest och lojalitet³. Även inom grupper som betecknas som resursstarka (särskilt högutbildade medborgare) ses inte alltid exit som den första optionen. Resultatet från en amerikansk studie av Elaine Sharp (1984) visade exempelvis att det är osannolikt att tillgripa exit bland mer välutbildade medborgare utan att först ha prövat protest när de konfronteras med problem som kan relateras till den kommunala politiska sty-

relsen (*no exit without voice*). Protesten kan således vara en förstahandsstrategi och om detta inte förbättrar situationen återstår exit.

I denna uppsats ses protest som olika former av opposition mot den förda kommunalpolitiken främst i termer av blankröstande, eller röstande på icke-riksdagspartier (huvudsakligen lokala partier). Man kan säga att uppsatsen behandlar samvariationerna mellan olika former för opposition mot den förda politiken och den styrande maktalliansen. Man kan ställa motfrågan varför det skulle kunna förväntas finnas ett statistiskt samband mellan oppositionsformerna. Svaret är att vi ser en gemensam källa till dessa beteenden, nämligen i oppositionen som sådan.

En central problematik gäller hur medborgarna uppfattar ansvaret för välfärdspolitiken sådan de möter den. Här kan man i ena extremfallet tänka sig att medborgarna ser kommunerna som lokala aspekter av den nationella välfärdspolitiken och att det politiska ansvaret utkrävs över hela linjen för ett politiskt maktblock – lokalt, regionalt och nationellt. I det motsatta fallet uppfattar medborgarna att det finns ett viktigt politiskt handlingsutrymme för den kommunala självstyrelsen och kommunalvalet ger således möjlighet att pröva ansvarsfrågan.

På ett annat plan är frågan hur medborgarna ser på ansvaret för utvecklingspolitiken.

Finns det ett rejält lokalt svängrum eller är kommunerna helt i de yttre krafternas våld? Det yttersta hotet mot

en kommun är naturligtvis att den upphör att existera som politisk enhet vilket kan inträffa både som ett resultat av statsmakternas indelningsreformer och som en följd av medborgarnas flyttningsrörelser och demografiska förändringar i övrigt. Om en kommun har en snabb minskning av invånarantalet kan man tänka sig att medborgarna tolkar utvecklingen som uttryck för dålig politik i kommunen/regionen. De årliga diskussionerna som uppkommer när SCB presenterar de aktuella befolkningstalen antyder att kommunalpolitikerna tar allvarligt på problemställningen. I stagnerande kommuner förs den politiska diskussionen i en helt annan tonart än i expanderande miljöer. Samtidigt är det uppenbart att stora förändringar i befolkningstalen som äger rum under en kort tidsperiod skapar politiska problem oavsett riktning. I stagnationsfallet kan kommunen få svårt att upprätthålla den kommunala servicen medan expanderande kommuner kan lida av växtvärk i form av köer, otillräcklig infrastruktur och sociala störningar. Det är också möjligt att medborgarna placerar det politiska ansvaret för utvecklingen på regionen eller statsmakterna och att de lokalpolitiska konsekvenserna blir ringa.

Förmår då medborgarna att urskilja ansvarsfördelningen mellan de politiska nivåerna? Flera faktorer torde påverka och försvåra det politiska synfältet för väljarna. Bland de mest svårtolkade faktorerna hör omvärldsberoendet med ökad grad av internationalisering och en global nätverksekonomi, medlemskapet

i EU. Inom välfärdspolitiken har kommunerna sedan välfärdsstatens framväxt en viktig roll. Här pågår en ständig dragkamp där nationella politiker lätt glider in på kommunernas domäner. Valrörelsen 1998 gav otaliga exempel på detta då vård – skola – omsorg skallade betvingande från de rikspolitiska valplattformarna och socialdemokraterna lovade att införa maxtaxa på dagis. Budskapen under den valrörelsen bidrog sannolikt till att ytterligare försvåra för väljare att urskilja de politiska ansvarsförhållandena.

Samtidigt har den kommunala välfärdspolitiken blivit mer konkurrensutsatt, dels finns ett ökat inslag av marknads- och konkurrenstänkande inom och mellan de offentliga verksamheterna, dels finns i vissa fall ett utbud av privata alternativ. Det senare innebär att en medborgare som är missnöjd med barnomsorg eller skola kan välja privata arenor för att tillgodose sina servicebehov, det vill säga välja exit som handlingsalternativ.

Är det då möjligt för den enskilde väljaren att i kommunalvalet göra ett fritt val utifrån sina preferenser? Utifrån den demokratiska konkurrensmodell som nationalekonomen Joseph Schumpeter skisserat finns det inget tillstånd som ger alla människor denna möjlighet. Det handlar i stället om att välja mellan olika politiska eliter som i öppen konkurrens på den politiska marknaden presenterar sin förda politik, sina program och ståndpunkter⁴. Schumpeter, liksom Hirschman visar på viktiga restriktioner för medborgaren att fritt kunna välja

positioneringar som tillfredsställer de egna preferenserna.

Databasen

Empirin består av uppgifter om valdeltagande, valmanskår och valresultat för kommunalvalen 1979–1998 i samtliga kommuner. Vidare samkörs dessa data med befolkningsuppgifter rörande folkmängd och migration på kommunnivå. Ett speciellt metodproblem är att ett antal kommuner har varit föremål för indelningsändringar under perioden 1976–1998. För jämförbarhetens skull har dessa kommuner inte medtagits i den slutliga analysen och därför är $N = 261$. Genomgående används produktmomentkorrelationskoefficienter i den statistiska analysen och redovisningen avser enbart signifikanta statistiska samband på 0.05- och 0.01-nivåerna.

Uppsatsen använder genomgående olika förändringsvariabler. Det innebär exempelvis att röstning på lokala partier mäts som en lokal skillnad i förhållande till föregående val och att valdeltagandet i kommunalvalet mäts som en procentuell skillnad i förhållande till 1979 års val respektive 1988 års val.

Att mäta maktskiften i alla kommuner i alla kommunalval sedan 1979 är förenat med vissa mätproblem. Ett problem är att kommunerna i princip byggs på samlingsstyre men med möjlighet till majoritetsmarkeringar. Det innebär att det politiska ansvaret kan uppfattas som diffust och att vissa kommuner från tid till annan inte tillämpat

modellen med majoritetsmarkeringar. Det gäller i synnerhet de tidigare valen i undersökningen och de mindre kommunerna. I analysen har det inte varit möjligt att ta hänsyn till detta. Ett annat problem är att den politiska majoriteten lokalt kan definieras på ett sätt när det gäller nomineringar till nämnder och styrelser (valteknisk samverkan) och på ett annorlunda sätt när det gäller uppslutningen kring politiska ställningstaganden och budgetar. Det saknas möjlighet att här ta hänsyn till denna distinktion. Ett ytterligare mätproblem är att de lokala majoriteterna inte alltid följer samma mönster som i den nationella politiken – även om det är huvudregeln. Uppsatsen bygger på en klassifikation av majoritetsförhållandena utifrån vänster-högerskalan⁵. Någon praktisk möjlighet att heltäckande rekonstruera den faktiska historiska situationen har inte funnits.

Vilken betydelse dessa nämnda felkällor har sammantaget är naturligtvis svårt att säga. En viss försiktighet vid tolkningen av statistiska samband med maktskiftet är därför motiverad.

Allmänt kan de statistiska samband som framträder väntas vara svaga med hänsyn till de komplexa sammanhang som var och en av de studerade exit-protest-variablerna är inbäddad i. Vad vi söker är inte i första hand starka statistiska utfall utan signifikanta samvariationer som kan tas till utgångspunkt för en generell diskussion om exit-protestmönster i svensk kommunalpolitik.

För att det ska vara intressant att studera exit-protestmönster i kommunerna

krävs att det finns en viss statistisk variation. En första genomgång av materialet visar att det föreligger betydande skillnader mellan kommunerna och att skillnaderna har ökat under de senaste decennierna. Vi kan urskilja två extremgrupper av kommuner med hänsyn till förändringar i valdeltagande och skiften i maktförhållanden.

Den första gruppen kan betecknas som *volatil* och kännetecknas av att majoritetsförhållandena har skiftat vid sex eller sju tillfällen vid de senaste sju kommunalvalen samtidigt som valdeltagandet har sjunkit minst tio procent mellan 1979 och 1998. Gruppen består av tio kommuner, nämligen Borås, Eslov, Göteborg, Halmstad, Helsingborg, Kävlinge, Ljusdal, Mark, Markaryd och Strömstad.

Den andra gruppens främsta kännetecken i sammanhanget är dess *stabilitet*. Under perioden 1979–1998 har majoritetsförhållandena varit oförändrade samtidigt som valdeltagandet högst har minskat med fem procent mellan 1979 och 1998 års kommunalval. I denna grupp finns följande nio kommuner: Boden, Danderyd, Leksand, Lidingö, Sollentuna, Ulricehamn, Vellinge, Ydre och Öckerö. Majoritetslägena består av tre socialistiska, fem borgerliga och ett oklart.

En jämförelse mellan de båda små grupperna visar att de volatila kommunerna har högre andel blankröstning och röstning på lokala partier än de stabila kommunerna. De stabila kommunerna har med något undantag positiva flyttningsnetton under de gångna två decen-

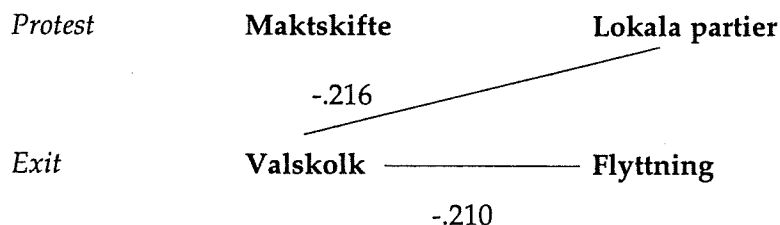
nierna samtidigt som de volatila kommunerna har låga positiva eller negativa värden ifråga om flyttningen. Slutsatsen är att det föreligger tillräckligt med variation i exit-protestvariabler för att motivera den fortsatta undersökningen.

Exit-protest i kommunerna

Vår korrelationsmatris för hela perioden 1979–1998 innehåller endast två signifikanta samband. Det första statistiska sambandet uppträder mellan förändring av valskolk och flyttning. Sambandet är negativt vilket ska förstås som att ökande valskolk samvarierar med sjunkande eller negativa flyttningstal. Det kan också utläsas som att ett stabilare valdeltagande samvarierar med ökande inflyttning. Med andra ord finns en statistisk samvariation mellan valskolk och flyttning. En reservation är att flytt-

ningsmättet över hela perioden av tillgänglighetsskäl här indikeras av summan av tre mandatperioders procentuella flyttningsnetto (1976–1979, 1985–88, 1993–1997). Detta mått har emellertid starka samband med förändringarna av befolkningstalen. Vi har tidigare klassificerat valskolk och migration som våra exit-variabler och det är naturligtvis av största intresse att det synes föreligga ett samband mellan dem. Frågan är hur ett sådant samband skall tolkas. Kan man tänka sig att det finns missnöjda medborgare i kommunerna som antingen avstår från att rösta och härdar ut eller helt enkelt avreser från orten? Här bör också betänkas att de data som vi behandlat är kommundata och inte individdata. För vår del ser vi möjligheten att valskolk i kommunalvalen bereder marken för en mer definitiv exit i form av flyttning från orten.

Figur 1. Exit-protest för hela perioden 1979-1998

Det andra sambandet gäller mellan valskolk och röstning på lokala partier i kommunalvalen. Sambandet innebär att ju större ökning av röstandet på lokala partier desto mindre ökning av val-

skolket. Med andra ord, lokala partier tenderar att öka mobiliseringen i valmanskåren B, ett resultat som är i linje med tidigare studier. Nya partier innebär möjlighet för väljare som tar avstånd

från eller inte kan identifiera sig med de etablerade partierna att komma till tals på valdagen. Tidigare har exempelvis Kristdemokraterna haft denna effekt på såväl riks- som lokalplanen. Att enbart uppfatta nya partier som nedbrytande och fragmentiserande aktörer i det politiska systemet är med förlov sagt trångsynt. De nya partierna kan i ett demokratiperspektiv innebära välkomna öknings av det folkliga deltagandet i politiken.

Något överraskande finner vi inga statistiska samband mellan å ena sidan maktskiften och å andra sidan röstning på lokala partier, valskolk och migration. Effektiviteten i protestalternativen synes således vara tämligen låg. Kommunalvalen förefaller faktiskt fungera som ineffektiva instrument för ansvarsutkrävanden. En sådan slutsats är helt i överensstämmelse med föreställningarna om kommunalpolitiken som en tämligen osjälvständig aspekt av den nationella politiken (second order election).

Tjugo år är en lång tid i politiken. Man kan tänka sig att relationerna mel-

lan exit- och protest-variablerna ändras från tid till annan och att en sammanfattande mätning förlorar mycket information. Under senare år har exempelvis utvecklingspolitiken, som tidigare påpekats, alltmer börjat definieras som en subnationell problemställning vilket illustreras av den pågående regionaliseringen i vårt land. Vi har därför valt att dela upp perioden i två delar för att se huruvida de statistiska mönstren skiftar.

Det första decenniet i vår studie uppvisar inga signifikanta samvariationer mellan exit-protestvariablerna. Detta mönster kvarstår även vid uppdelning av kommunerna i befolkningsexpansiva och stagnerande miljöer. Det innebär att den kommunalpolitiska maktstrukturen inte är särskilt hotad av medborgarnas lokala protester.

Även det andra decenniet uppvisar brist på signifikanta samvariationer. Om analysen görs på en uppdelning av materialet i expansiva kommuner respektive stagnerande kommuner ur befolkningssynpunkt under perioden framträder emellertid intressanta mönster.

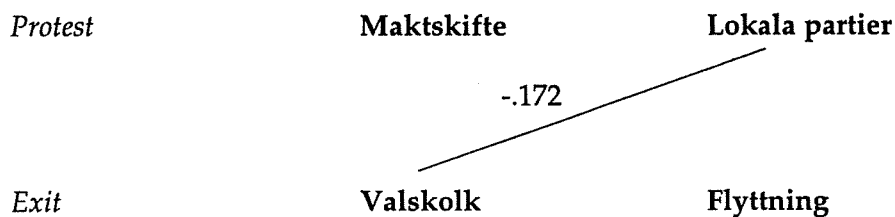
Figur 2. Exit-protest i expanderande kommuner 1988-1998

<i>Protest</i>	Maktskifte	Icke-etablerade partier
	.313	
<i>Exit</i>	Valskolk	Flyttning

I de expansiva miljöerna visar det sig finnas ett positivt samband mellan valskolk och maktskiften. Valskolk får under denna period där variationerna i valdeltagande kraftigt ökar i landet också ett genomslag på maktförhållandena i kommunerna. Ju stabilare nivå på valdeltagandet desto stabilare är de politiska maktförhållandena. Här etableras med vårt språkbruk ett samband mel-

lan exit och protest. Väljarna synes också kunna påverka makten bättre genom att stanna hemma än att rösta på eventuella lokala partier. Trots att migrationen under 1990-talet har nått liknande nivåer som på 1960-talet går det inte att urskilja något statistiskt samband mellan flyttningsfrekvens och andra exit-protestvariabler.

Figur 3. Exit-protest i stagnerande kommuner 1988-1998

I befolkningsmässigt stagnerande kommuner uppträder inte något signifikant samband mellan maktskiften och övriga variabler. Det enda sambandet här gäller valskolk och röstning på lokala partier. Men röstandet på lokala partier tenderar visserligen att inte ge något direkt utslag på maktförhållandena i kommunalpolitiken men ökar således politikens

demokratiska legitimitet. En delförklaring till denna situation är att de stagnerande kommunerna ofta har ensidig näringsstruktur och dominanta maktblock med låg politisk konkurrens. Det innebär att tröskeln till maktskiften är betydligt högre i stagnerade kommuner än i expansiva miljöer.

Tabell 1. Jämförelse mellan expansiva och stagnerande kommuner 1988–1998 (medeltal).

	Expansiva	Stagnerande
Valdeltagande 1998	80,7 %	80,1 %
Skillnad i valdeltagande 1988-98	-3,9 %	-4,5 %
Röstande på lokala partier 1998	3,7 %	4,5 %
Skillnad i röstande på lokala partier 1988-98	1,5 %	2,2 %
Antal maktskiften 1991-98	1,43	1,27

Skillnaderna mellan expansiva och stagnerande miljöer är emellertid knappast dramatiska utifrån våra variabler under den aktuella tidsperioden. De nyanser som framkommer är att expansiva miljöer tenderar att ha något högre valdeltagande, något fler maktskiften och lägre röstande på lokala partier i kommunalvalen än vad som gäller för stagnerande kommuner.

Slutsatser

Villkoren för den kommunala självstyrelsen befinner sig i omvandling. Det är inte längre självklart att väljarna verkligen röstar. Och när de väl röstar kan partierna inte lita på att de röstar som i tidigare val eller att de röstar likadant i kommunalvalet och riksdagsvalet.

Strukturomvandlingen i det svenska samhället kännetecknas av uppbrott från basnäringarna, ökad rörlighet bland medborgarna i olika avseenden och en tydlig internationalisering kopplad till ett påtagligt omvärldsberoende. Staten möter denna omvandling genom att i högre utsträckning än tidigare ge kommuner och regioner ett utvecklingsansvar. Hur väljarna hanterar omvandlingen är mindre känt men mycket tyder på att den tid är förbi – om den någonsin funnits – när det är rimligt eller trovärdigt att se hela landet som en homogen social miljö. Snarare framträder ett rikt geografiskt och politiskt spektrum av nya livsstilar och traditionella skiljelinjer. I denna uppsats har vi sökt belysa hur ett nytt mönster håller på att framträda där väljarna synes i högre grad än tidigare använda ett bredare

arsenal av exit-proteststrategier.

De nya mönster som vi iakttar är förvisso i statistisk mening svaga eller knappt antydda nya samband. Samtidigt vill vi hävda att den underliggande logiken i den pågående strukturomvandlingen är att förstärka dessa möns-

ter och öka konkurrensen i den kommunala demokratin. Kommunalvalet med dess exit- och protestmöjligheter men också flyttningar som ett sätt att rösta med fötterna har potential att framträda med en ny politisk dynamik.

Referenser

Hirschman, Albert O., 1970

"Exit, Voice and Loyalty". Harvard: Harvard University Press. Den svenska utgåvan 1972: "Sorti eller protest. En fråga om lojaliteter". Uddevalla: Rabén & Sjögren.

Sharp, Elaine B., 1984

"Exit, Voice, and Loyalty in the Context of Local Government Problems". *Western Political Quarterly* 37(1):67-83.

Tiebout, Charles M., 1956.

"A Pure Theory of Local Expenditures". *Journal of Political Economy* 64:416-424.

Noter

¹ Uppsatsen är skriven inom ramen för projektet *Kommunal demokrati genom politisk konkurrens* vilket stöds av FoU-rådet vid Svenska kommunförbundet.

² För diskussion av utvecklingen av valdeltagandet, se Gidlund, Gullan och Gidlund, Janerik, 1989 "Storstadens partier och valdeltagande 1948-88" (SOU 1989:68).

³ Se exempelvis: Lyons, William E. och Lowery, David, 1989 "Citizen Responses to Dissatisfaction in Urban Communities: A Partial Test of a General Model". *Journal of Politics*. Vol. 51 No 4:841-868. Dessa författare utvecklar modeller med en fjärde dimension, neglect.

⁴ Schumpeter, Joseph, 1942 "Capital, Socialism and Democracy". För diskussion och kritik av Schumpeters realistiska konkurrensmodell, se specialvolymen i *European Journal of Political Research*, 1993. Vol 23, Nr 2.

⁵ Förändringar i majoritetsförhållandet från ett val till ett annat har klassificerats med hjälp av en dummy-variabel som avser eventuella förskjutningar mellan borgerligt styre, oklara majoritetsförhållanden pga lokala partier samt socialistiskt styre.